Tieqa Mbexxqa fuq is-Semantika Lessikali[1]

Michael Spagnol

Dan l-artiklu hu maħsub bħala introduzzjoni għas-Semantika Lessikali (SL). Permezz tiegħu se nitfgħu qatra jew tnejn fil-ġarra ta' dan il-qasam li ftit li xejn irċieva l-attenzjoni ta' l-istudjużi tal-Malti minn perspettiva lingwistika. Aħna u mmissu wħud mill-metodoloġiji u l-kunċetti ewlenin tas-SL, 'l hemm u 'l hawn inżerżqu eżempji mill-Malti.

Minkejja d-diffikultajiet li niltaqgħu magħhom meta niġu biex niddefinixxuha, il-kelma ħafna drabi titqies l-unità bażi tal-vokabolarju.[2] Fl-ewwel taqsima se naraw li l-kliem mhux maqtugħ għalih waħdu, iżda qiegħed f'relazzjonijiet varji mal-kliem l-ieħor. M'hemmx deskrizzjoni semantika waħda li tkopri dawn ir-relazzjonijiet kollha. Fost il-metodi tradizzjonali nsibu d-dizzjunarju li jelenka l-kliem f'ordni alfabetiku u jagħti t-tifsir bażiku u sekondarju ta' kull kelma. Fil-kumplament ta' l-artiklu nidħlu fl-oqsma prinċipali tas-SL, jiġifieri x-xebh semantiku inawgurat minn Jost Trier li fuqu hi msejsa l-analiżi ta' l-għelieqi semantiċi (it-tieni taqsima), ir-relazzjonijiet lessikali tas-sinonimija, l-antonimija, u l-iponimija li għażilhom sistematikament għall-ewwel darba John Lyons (it-tielet taqsima), u r-relazzjonijiet lessikali sintagmatiċi ta' Walter Porzig, l-aktar il-kollokazzjoni (ir-raba' taqsima). Fl-aħħar taqsima nagħtu daqqa t'għajn lejn metodi alternattivi għall-għelieqi semantiċi.

Relazzjonijiet semantiċi

Mill-era klassika sa żmienna, kienu ħafna l-ħassieba li b'modi differenti osservaw li l-valur tal-kelma jvarja skond jekk tkunx waħedha jew ma' kliem ieħor. "Meħud waħdu," jgħid Ċiċerun, "[il-kliem] irid jingħażel bir-reqqa; meħud ma' ieħor, irid jitqiegħed bir-reqqa."[3] Aktar qrib tagħna, Crystal joħroġ bl-aforiżmu "No lexeme exists in splendid isolation."[4] Il-qofol ta' dan il-ħsieb hu li t-tifsir tal-kliem nistgħu nagħrfuh fid-dawl ta' l-assoċjazzjoni tiegħu ma' kliem ieħor.

Jekk, bħal Ferdinand de Saussure, inħarsu lejn il-lingwa bħala logħba ċess, nistgħu ngħidu li l-lessema hija pedina. Lilhinn mill-għamla u mill-materjal li minnu tkun magħmula l-pedina,[5] li hemm bżonn hu li jiġu identifikati l-mossi li l-pedina tista' tagħmel skond ir-regoli tal-logħba. Palmer iqegħedha hekk: "żiemel fuq l-iskakkiera huwa żiemel mhux għal xi kwalità inerenti fih" imma "għal dak li jista' jagħmel f'relazzjoni mal-bqija tal-pedini fuq l-iskakkiera."[6]

Kif jifhimha Lyons, fil-qalba ta' din il-viżjoni strutturalista tal-vokabolarju hemm il-kelmiet muftieħ *sistema* u *relazzjoni*.[7] Trier jiżviluppa l-idea li ebda kelma fl-għarfien tal-kelliem mhi maqtugħa għaliha waħedha, imma li kull waħda qiegħda f'relazzjoni qawwija mal-bqija tal-kliem. Għalih, "The value of a word can only be determined by defining it in relation to the value of neighbouring and contrasting words." B'hekk, il-vokabolarju ta' lingwa jsir sistema integrata ta' lessemi interrelatati fis-sens.[8]

F'din is-sistema, kull unità lingwistika tidħol f'relazzjoni ta' sens ta' żewġ xejriet differenti: kombinatorja u sostituttiva jew, f'termini Saussurjani, sintagmatika u paradigmatika. Saussure jikteb:

> *Minn banda, fid-diskors, il-kliem bejnietu, minħabba li jissensel ma' xulxin bħall-ħoloq ta' katina, jibni relazzjonijiet ibbażati fuq in-natura lineari tal-lingwa, li teskludilek il-possibilità li tlissen żewġ elementi f'daqqa [...] Mill-banda l-oħra, lilhinn mid-diskors, il-kliem li jkollu xi ħaġa in komuni jassoċja ruħu ma' xulxin fil-memorja, u b'hekk jiġu ffurmati gruppi li fi ħdanhom jirrenjaw relazzjonijiet tabilħaqq differenti.*[9]

Ir-relazzjonijiet sintagmatiċi, mela, huma fuq pjan orizzontali għaliex jinħolqu bejn unitajiet lingwistiċi għas-sempliċi raġuni li jikkookkorru ta' sikwit fl-istess sintagma. Ma' l-ewwel daqqa t'għajn jidhru bħala relazzjonijiet esklużivament sintattiċi, iżda, kif se naraw aktar 'il quddiem, fil-biċċa l-

kbira tal-każi, il-kollokazzjoni ripetuta ta' kliem fl-istess sintagma jkollha riperkussjonijiet semantiċi. Ir-relazzjonijiet paradigmatiċi, jew ta' fuq il-pjan vertikali, huma dawk li jseħħu meta unitajiet jiġu kkuntrastati jew issostitwiti ma' unitajiet oħra simili. Biex nieħdu eżempju sempliċi, fil-frażijiet 'bieb aħmar' u 'bieb aħdar', *aħmar* u *aħdar* qegħdin f'relazzjoni paradigmatika ma' xulxin, waqt li kull waħda minnhom qiegħda f'relazzjoni sintagmatika ma' *bieb*. Lyons jistqarr li l-perspettiva tas-semantika strutturali hi li "t-tifsira ta' unità lingwistika nistgħu niddeterminawha mir-relazzjonijiet paradigmatiċi u sintagmatiċi li hemm bejn dik l-unità u l-unitajiet lingwistiċi l-oħra f'sistema lingwistika."[10]

L-għelieqi semantiċi

Tajjeb li nagħmlu xi osservazzjonijiet fuq it-terminoloġija użata f'din it-taqsima. Fil-Malti, it-terminu '(*lexical*, *semantic*, *conceptual*, eċċ.) *field*' ġie tradott 'għalqa', speċjalment fi ħdan il-kritika letterarja.[11] Għalkemm x'aktarx kien ikun aktar preċiż kieku nqaleb f''kamp semantiku' jew 'qasam semantiku',[12] f'dan ix-xogħol nużaw 'għalqa' f'dan is-sens.

Minbarra għalqa semantika, f'ħafna kitbiet jintuża t-terminu 'għalqa lessikali', bħala sinonimu tiegħu.[13] Lyons, iżda, jiddistingwi bejniethom skond jekk il-grupp ta' espressjonijiet koperti minn għalqa konċettwali[14] partikolari jħaddanx lessemi biss (f'dak il-każ isejjaħlu 'għalqa lessikali') jew jekk mal-lessemi jinkludix unitajiet oħra bħal idjomi (f'dak il-każ isejjaħlu 'għalqa semantika'). F'dan ix-xogħol mhux qed inżommu ma' din id-distinzjoni sottili u ż-żewġ termini jintużaw minflok xulxin.[15]

Introduzzjoni

L-istrutturaliżmu Amerikan, taħt l-influwenza ta' Bloomfield, ittraskura l-istudju tal-lessiku għaliex kien jarah ftit jew wisq bla struttura, jew strutturat b'mod laxk ħafna.[16] Kien fit-tieni u t-tielet deċennju tas-seklu 20 li studjużi Ġermaniżi u Żvizzeri, fosthom Ipsen, Jolles, Porzig, u fuq kollox Trier, għarfu struttura fil-vokabolarju tal-lingwa.[17] Bħalma fil-grammatika u l-fonoloġija ta' lingwa hemm struttura, hekk ukoll assumew li l-kliem ta' lingwa jista' jiġi kkategorizzat fi gruppi relatati ma' l-għelieqi konċettwali.

Grupp ta' lessemi li jkopru għalqa konċettwali flimkien ngħidu li jgħaqqdu 'għalqa lessikali'. Skond it-teorija ta' l-għelieqi semantiċi, fil-fatt, il-lessiku jista' jiġi organizzat fi gruppi ta' lessemi li jixxiebhu jew jiġu minn xulxin abbażi tat-tifsiriet tagħhom. Bi kliem sempliċi, Lehrer tispjega għalqa semantika bħala "a group of words closely related in meaning, often subsumed under a general term",[18] mentri Clark taraha bħala mod li bih il-lessiku jista' jinqasam permezz ta' linji semantiċi sabiex jinġabru flimkien il-lessemi li huma relatati ma' xulxin b'diversi modi.[19]

Fl-ewwel studju empiriku li żviluppa l-idea ta' l-għalqa semantika, *Sprachliches Feld*, Trier jgħid hekk dwar dawn l-istrutturi:

> *L-għelieqi huma r-realtajiet lingwistiċi ħajjin ta' bejn il-kelmiet singoli u l-lessiku fit-totalità tiegħu; bħala partijiet mis-sħiħ għandhom l-istess karatteristika tal-kelma, dik li jkunu strutturati f'unitajiet akbar, u bħall-vokabolarju, il-karatteristika li jkunu strutturati f'unitajiet iżgħar.*[20]

Trier kien tal-fehma li ebda għalqa mhi iżolata u li, flimkien ma' l-oħrajn, tibni għelieqi akbar, sa ma fihom jiġi inkluż il-vokabolarju fis-sħuħija tiegħu. Kif jinnota Geeraerts, din il-perspettiva ta' "kompartimentalizzazzjoni tal-lessiku" tara l-vokabolarju bħala "supergħalqa enormi."[21] Bejn għalqa u oħra nsibu diversi konnessjonijiet u nistgħu nistabbilixxu, per eżempju, għalqa ta' l-impjiegi, oħra tar-rikreazzjonijiet, oħra tat-tagħlim, u niggruppawhom flimkien ġo għalqa daqsiex ta' l-attivitajiet umani.[22] Hemm każi fejn għalqa teskludi lil oħra, bħal dik ta' l-annimali u dik ta' l-artefatti: jekk ħaġa taqa' taħt il-kategorija ta' l-annimali mhix artefatt u viċe versa; dejjem jekk neskludu kontro-eżempji bħal *kelb ġugarell* jew każi li jaqgħu bejn għalqa u oħra bħal *għasafar ibbalzmati*.[23]

Id-diffikultajiet

It-teorija ta' l-għelieqi kellha tħabbat wiċċha ma' ħafna kritika. Biex jispjega li l-kelma qiegħda f'xibka ta' relazzjonijiet ta' tifsir, Trier juża x-xbieha tal-mużajk mislufa mingħand Ipsen.[24] Ix-xbieha ma kinitx waħda feliċi għaliex timplika li l-wiċċ ta' għalqa hu miksi kollu kemm hu u ma fihx 'vojt lessikali' wieħed[25] u li kull għalqa hija ddelinjata b'mod ċar, meta mhux faċli tindika bl-eżatt fejn tibda u fejn tispiċċa. Kif jirrapporta Geeraerts, daqs tletin sena wara Trier innifsu juri d-dispjaċir tiegħu li x-xbieha ma kkoreġihiex. Ikun

aktar xieraq mudell forma ta' stilla b'ponot ħirġin mill-qalba tagħha, u li t-tarf tal-ponot jista' jerġa' jservi bħala l-qalba għal għalqa oħra.[26]

Meta wieħed imidd idu għall-analiżi ta' għalqa semantika, il-problemi tipiċi li jiltaqa' magħhom huma li jiddetermina liema għelieqi semantiċi jeżistu u liema vuċijiet lessikali jappartjenu għal kull waħda minnhom. Ladarba jiġu stabbiliti dawn, il-pass li jmiss ikun li jiġu identifikati l-lessemi bażiċi u l-lessemi periferiċi.[27] Berlin u Kay jelenkaw tmien kriterji li użaw fl-analiżi ta' l-għalqa semantika tal-kuluri fi 98 lingwa differenti biex ikunu jistgħu jagħżlu t-termini bażiċi tal-kuluri minn dawk li m'humiex.[28]

Uħud minnhom jistgħu jservu ta' kriterji għal għelieqi semantiċi oħra. Fosthom hemm li kelma bażika tkun "monolessema" (i.e. it-tifsira tagħha ma tistax tasal għaliha mit-tifsiriet tal-partijiet tagħha), li ma tintużax biss għal kategorija dejqa ta' oġġetti (eż. il-*qastni* li tintuża għax-xagħar u għal ftit ħwejjeġ oħra), li l-informaturi jqisuha "psikoloġikament saljenti" (fis-sens li meta jintalbu lista ta' termini, tkun fost dawk li jelenkaw; li tkun preżenti fl-idjoletti kollha tagħhom; eċċ.), u li ma tkunx missellfa reċentement fil-lingwa (għax inkella aktarx tkun periferika).

Palmer josserva li ġeneralment il-lessemi jkunu "bla ordni".[29] F'dak li għandu x'jaqsam mat-tifsir tagħhom, m'hemmx manjiera naturali kif jiġu organizzati f'xi għamla ta' ordni. "Huwa minnu", iżid jgħid, "li x-xjentist ikollu qafas għall-klassifikar tal-metalli jew tal-mammiferi [...] imma m'hemmx mod li bih, f'termini ta' xi karatteristika ċara ta' tifsir, nistgħu norganizzaw *iljunfant*, *ġiraffa*, *rinoċeronte*." Mill-banda l-oħra, gruppi ta' lessemi bħall-ġranet tal-ġimgħa u x-xhur (li għandhom ċerta sekwenza: *il-Ħadd* hu l-jum eżatt qabel *it-Tnejn*, *Mejju* x-xahar eżatt qabel *Ġunju*) kif ukoll l-unitajiet ta' kejl u n-numri (fil-Malti) nistgħu nagħmluhom f'ordni (tibda mill-iżgħar u tibqa' tiela' *pulzier*, *xiber*, *pied*..., *wieħed*, *tnejn*, *tlieta*...).[30]

Diffikultà oħra tirrigwarda l-aspett formali ta' l-għelieqi semantiċi. Hartmann u James jgħidu li l-analiżi paradigmatika tal-lessema ssir fl-għelieqi semantiċi waqt li l-analiżi sintagmatika ssir fil-kollokazzjonijiet (ara r-raba' taqsima).[31] Fuq naħa, għal Lehrer u għal studjużi oħra, l-għelieqi lessikali huma bbażati fuq relazzjonijiet paradigmatiċi biss, u fuq l-oħra, Lyons jemmen li fil-kwadru kollu għandhom jitqiegħdu r-relazzjonijiet sintagmatiċi wkoll.[32] Fil-fatt, Lyons jafferma li "syntagmatic relations, no less than paradigmatic relations of sense, determine the structure of a lexical field."[33] Il-perspettiva ta' Trier u r-relazzjonijiet paradigmatiċi u dik ta' Porzig u r-relazzjonijiet sintagmatiċi (ara r-raba' taqsima), li waħda kienet donnha l-maqlub ta' l-oħra, fis-sewwa jikkumplimentaw lil xulxin.[34]

F'evalwazzjoni ħafifa ta' l-għelieqi semantiċi, Lyons juri kif it-teorija xxerrdet fi sferi oħra, fosthom ix-xjenzi soċjali, bħall-antropoloġija, li nqdiet biha biex stħarrġet il-vokabolarju tal-parentela, tal-pjanti, tal-mard, u ta' aspetti kulturali oħra; is-semjotika, l-analiżi stilistika tat-testi minn studjużi bħal Roland Barthes u Algirdas Julien Greimas; u f'għadd ta' studji interdixxiplinarji bejniethom.[35] Għad li hi mfassla b'mod vag, Lyons isostni li "field-theory has proved its worth as a general guide for research in descriptive semantics over the last forty years; and it has undoubtedly increased our understanding of the way the lexemes of a language are interrelated in sense."[36] Aktar minn hekk, fil-paġna ta' wara jgħid li m'għandniex "[an] alternative theory of the structure of vocabulary which has been formalized and which has been tested against an equal amount of empiric evidence."[37]

Ir-relazzjonijiet ta' sens

Għal Trier, għalqa semantika kienet tissejjes fuq ir-relazzjonijiet paradigmatiċi, li fil-letteratura kemm-il darba jissejħu 'relazzjonijiet ta' sens'.[38] Il-lessemi f'relazzjoni paradigmatika jistgħu ma jkunux relatati semantikament (eż. *xiħ* u *twil* f'sintagmi bħal 'raġel xiħ' u 'raġel twil') jew jistgħu jkunu relatati b'diversi modi. Is-sensi tagħhom jistgħu jkunu inkompatibbli (eż. *blu* u *aħdar*) jew antonimi (eż. *ħafif* u *tqil* f'ċerti sintagmi, u *ħafif* u *artab* f'oħrajn). Waħda tista' tkun l-iponimu ta' oħra (eż. *qattus* u *annimal*) jew il-maqlub ta' oħra (eż. *ġenitur* u *wild*). F'din it-taqsima se mmissu fuq fuq tlieta mir-relazzjonijiet ta' sens ewlenin: is-sinonimija, l-antonimija, u l-iponimija, li huma fil-qalba tat-teorija ta' l-għelieqi semantiċi.

Is-sinonimija

Fuq wiċċ tal-munita jista' jkollna kelma b'aktar minn tifsira waħda, u f'dan il-każ nitħaddtu dwar il-polisemija u l-omonimija.[39] Fuq il-wiċċ l-ieħor jista' jkollna diversi forom bl-istess tifsira. Is-sinonimi huma sewwasew "espressjonijiet bl-istess tifsira." Għażilt id-definizzjoni ta' Lyons għaliex ma tillimitax ir-relazzjoni tas-sinonimija għal-lessemi biss, imma tħaddan fiha espressjonijiet lessikalment komposti wkoll.[40]

Hija mifruxa sew id-distinzjoni bejn sinonimija parzjali u sinonimija

assoluta.[41] Din ta' l-aħħar hija estremament diffiċli. Skond Gottfried Wilhelm Leibniz, fin-natura ma jistax ikollok żewġ oġġetti li għandhom il-karatteristiċi kollha in komuni, jiġifieri li huma identiċi: "m'int qatt se ssib żewġ bajdiet, jew werqiet, jew żewġ ħaxixiet fi ġnien li huma eżattament l-istess bħal xulxin."[42] Lyons isostni li żewġ espressjonijiet jistgħu jkunu sinonimi assoluti jekk, u biss jekk, jissodisfaw tliet kundizzjonijiet: (i) it-tifsiriet kollha tagħhom huma identiċi; (ii) huma sinonimi f'kull kuntest; (iii) huma semantikament ekwivalenti (i.e. it-tifsiriet tagħhom huma identiċi) fid-dimensjonijiet kollha ta' tifsir (deskrittiv u mhux-deskrittiv).[43]

Li kieku kellna nieħdu *żgħir* u *ċkejken*, żewġ lessemi polisemiċi, f'sentenza bħall-[1] li turi waħda biss mit-tifsiriet tagħhom, ġeneralment iż-żewġ kelmiet jitqiesu sinonimi.

Għandha lapes żgħir / ċkejken. [1]

Imma faċilment naraw li m'humiex sinonimi fit-tifsiriet kollha tagħhom, tant li sentenza bħat-[2] tista' tkun lessikalment ambigwa (frott il-polisemija ta' *żgħir*, fis-sens ta' età u daqs) b'mod li s-sentenza [3] mhijiex (għax tindika d-daqs biss).

Dak ir-raġel żgħir. [2]
Dak ir-raġel ċkejken. [3]

B'hekk rajna li ż-żewġ kelmiet ma jissodisfawx l-ewwel kundizzjoni għaliex *żgħir* għandha mill-inqas tifsira waħda li *ċkejken* m'għandhiex. It-tieni kundizzjoni tikkonċerna l-'medda kollokazzjonali' ta' espressjoni, jiġifieri l-kuntesti li fihom tista' tokkorri (ara r-raba' taqsima). Hemm diversi kuntesti fejn *ċkejken* ma tistax titpartat ma' *żgħir*, għaliex l-espressjoni ma tibqax idjomatika jew ma ssirx aċċettabbli mil-lat ta' kollokazzjoni, eżempju:

Ħaġa żgħira biex jaqbad u ma jiġix. [4]

It-tielet kundizzjoni żżeffen fin-nofs żewġ tipi ta' tifsir. Żewġ kelmiet huma sinonimi jekk ikollhom l-istess 'tifsira deskrittiva' (*żgħir* u *ċkejken*, f'waħda mit-tifsiriet tagħhom, huma sinonimi għaliex wieħed ma jistax fl-istess nifs jasserixxi mingħajr ma jikkontradixxi lilu nnifsu li xi ħadd għandu lapes żgħir u jiċħad li dak ix-xi ħadd għandu lapes ċkejken) u l-istess 'tifsira soċjo-espressiva'

(il-kelmiet tal-koppji *qawwi* u *oħxon*, *ekonomiku* u *qammiel*, *issellef* u *iddejjen*, għandhom l-istess denotazzjoni imma huma differenti stilistikament u l-użu ta' waħda minflok l-oħra jesprimi l-attitudni ta' min jużaha lejn is-suġġett).[44]

Perspettiva oħra li minnha s-sinonimija ġiet diskussa hija dik ta' W.E. Collinson li wasal għal disa' differenzi tipiċi bejn is-sinonimi.[45] Friggieri jaqlibhom għall-Malti u jagħti xi eżempji:

> *(1) kelma hi aktar ġenerali minn oħra, eż., 'karab' – 'beka'; (2) kelma hi aktar intensa minn oħra, eż., 'wissa' – 'widdeb'; (3) kelma hi aktar emottiva minn oħra, eż., 'parpar' – 'telaq'; (4) kelma tista' timplika ċensura jew approvazzjoni morali, eż., 'berbaq' – 'nefaq'; (5) kelma hi aktar professjonali jew teknika minn oħra, eż., 'omiċidju' – 'qtil'; (6) kelma hi aktar letterarja minn oħra, eż., 'ħajr' – 'ringrazzjament'; (7) kelma hi aktar kurrenti jew diskursiva minn oħra, eż., 'xagħar' – 'dliel'; (8) kelma hi aktar djalettali jew lokali minn oħra, eż., 'manoċċa' – 'tajra'; (9) waħda mis-sinonimi hi meħuda mit-taħdit tat-tfal, eż., 'pappa' – 'ikel'.*[46]

Il-biċċa l-kbira ta' l-istudjużi tas-semantika jaqblu li ħafna drabi jkollna sinonimi parzjali, jew kważi-sinonimi, u li s-sinonimi assoluti huma estremament rari. Ullmann huwa tal-fehma li s-sinonimija assoluta tista' tokkorri f'varjetajiet tal-lingwa bħal-lingwaġġ tekniku, li n-nomenklaturi tiegħu jkunu mimlija termini definiti b'mod preċiż u mingħajr sfumaturi emottivi.[47]

L-antonimija

Minn fost ir-relazzjonijiet ta' sens proposti fis-semantika, għal Cruse, l-oppożizzjoni hija l-aktar waħda li l-bniedem jifhem, sa minn ċkunitu.[48] Minn Eraklitu sa Jung, bosta lemħu l-opposti fl-univers. It-tipi differenti ta' oppożizzjoni lessikali ħafna drabi jinġabru taħt l-'antonimija'; terminu li twieled fis-seklu 19 biex jiddeskrivi l-oppożizzjoni fit-tifsir u li kien mifhum bħala l-oppost tas-sinonimija. Kien Lyons li dejjaq is-sens tat-terminu 'antonimija'.[49] Minfloku, beda jintuża 'oppożizzjoni semantika' (u ġieli 'kuntrast semantiku') bħala t-terminu l-aktar ġenerali. L-oppożizzjoni semantika tinqasam qabelxejn f'oppożizzjoni 'binarja' u 'mhux-binarja' skond jekk il-lessemi involuti fl-oppożizzjoni humiex tnejn (eż. *lemin* : *xellug*) jew aktar (eż. *wasal*: *baqa'*: *telaq*).[50]

L-oppożizzjoni binarja tħaddan fiha:

i il-komplementarjetà: b'mod eżawrjenti, koppja ta' lessemi taqsam dominju konċettwali f'żewġ kompartimenti li jeskludu lil xulxin, u dak li ma jaqax taħt waħda, jaqa' bilfors taħt l-oħra; bħal *veru* : *falz*, *mejjet* : *ħaj*, *żewġ* : *fard*, *għadda* : *weħel* (minn eżami), li ma jħallux lok għal xi tielet terminu newtrali bejniethom.

ii l-antonimija: lessemi, bħal *twil* : *qasir*, *kiesaħ* : *sħun*, *tajjeb* : *ħażin*, li (a) huma għalkollox 'gradabbli'[51], (b) bħala koppja jiddenotaw grad f'xi proprjetà varjabbli bħat-tul, it-temperatura, il-piż, eċċ., (ċ) meta tintensifikahom, il-membri tal-koppja donnhom jimxu f'żewġ direzzjonijiet opposti tul l-iskala li tirrappreżenta l-proprjetà varjabbli (eż. tul l-iskala tal-piż, *vera tqil* u *vera ħafif* huma aktar imbegħdin minn xulxin milli huma *kemxejn tqil* u *kemxejn ħafif*), u li (d) bħala koppja ma jtebbqux dominju eżattament fi tnejn: peress li hemm għadd ta' valuri bejn it-termini opposti, stqarrija bħal *Dak twil* ma tikkontradiċix lil *Dak qasir* (tant li *Dak la hu twil u lanqas qasir* mhijiex paradossali), imma t-tnejn huma l-'kuntrarji' ta' xulxin.[52]

iii l-oppożizzjoni perspettivali: żewġ lessemi bħal *ħu* : *oħt*, li f'sentenza bħal '*x* hu ħu *y*' jesprimu propożizzjoni li l-kuntrarju tagħha tesprimih '*x* hi oħt *y*', u b'hekk huma komuni fil-biċċiet mil-lessiku fejn hemm rwoli soċjali reċiproċi bħal *tabib* : *pazjent*, *sid* : *qaddej*, relazzjonijiet ta' parentela *omm* / *missier* : *iben* / *bint*, *żewġ* : *mart*, u relazzjonijet temporali u spazjali *qabel*: *wara*.

iv l-oppożizzjoni direzzjonali: lessemi li jinvolvu tipi differenti ta' orjentazzjoni spazjali relattiva għal xi punt ta' riferiment, li tista' tkun f'sens statiku bħal *taħt* : *fuq*, jew f'sens dinamiku bħal *ġie* : *mar* (li jista' jkun anke metaforiku, eż. *saqsa* : *wieġeb* nistgħu noħduha li hemm messaġġ għaddej minn persuna għall-oħra u messaġġ ieħor għaddej lura).

L-oppożizzjoni mhux-binarja tinqasam fi tnejn skond kemm-il dimensjoni semantika hi involuta. L-'oppożizzjoni unidimensjonali' tinvolvi lessemi (i) fi skala, bħal dik tat-temperatura (*sħun* : *fietel* : *biered* : *frisk* : *kiesaħ*), li huma gradabbli, (ii) f'rank, bħal dak militari (*ġeneral* : *kurunell* : *maġġur* : *kaptan* : *logutenent*), li huma diskontinwi, u (iii) f'ċiklu, bħall-jiem tal-ġimgħa li, għalkemm qegħdin fuq dimensjoni waħda (dik taż-żmien), l-istruttura tad-dimensjoni mhix polari għaliex ma fihiex żewġ estremi bħal *kiesaħ* u *sħun*.

L-'oppożizzjoni multidimensjonali' tista' tkun (iv) direzzjonali, jiġifieri opposti bħal *tramuntana* : *nofsinhar* : *punent* : *lvant*[53] jew dawk li jieħdu l-ġisem tal-bniedem bħala punt ta' riferiment, *lemin* : *xellug*, *quddiem* : *wara*,

jew (v) inkompatibbli, li huwa terminu ġenerali li jirreferi għall-kuntrasti ta' bejn lessemi f'għalqa semantika, li l-kliem fi ħdanha jista' jiġi analizzat skond diversi dimensjonijiet (eż. *tiġieġa*, *serduq* u *fellus* jistgħu jiġu analizzati mill-anqas fid-dimensjoni ta' l-età u tas-sess).

L-iponimija

Ir-relazzjoni ta' inklużjoni semantika li nsibu bejn kelma aktar ġenerali, bħal *ħuta*, u kelma aktar speċifika bħal, *denċi*, tissejjaħ 'iponimija'. Eżempji tagħha huma koppji bħal *annimal* : *qattus*, *għodda* : *martell*, *virtù* : *onestà*, u *moviment* : *ġiri*. Mil-lat ta' terminoloġija, il-kelma ġenerali hi l-iperonimu filwaqt li l-kelma speċifika hi l-iponimu; u b'hekk, *burqax*, *skorfna* u *denċi* huma ko-iponimi ta' *ħuta*.

L-iponimija hija relazzjoni tranżittiva: jekk *x* hu iponimu ta' *y* u *y* hu iponimu ta' *z*, *x* hu iponimu ta' *z*. Mela, la *qattus* hu iponimu ta' *mammiferu* u *mammiferu* hu iponimu ta' *annimal*, mela *qattus* hu iponimu ta' *annimal*. Pittàno l-iponimija jiddeskriviha bħala unilaterali, asimetrika u mhux-reċiproka għaliex *warda* hi l-iponimu ta' *fjura* imma mhux bil-maqlub, *fjura* mhix l-iponimu ta' *warda*.[54] Crystal isostni li l-iponimija hi importanti ħafna għal-lingwisti għaliex mod mill-aqwa kif lessema tiġi definita hu li jingħata l-iperonimu tagħha, eżempju l-*ġobon* hu tip ta' *ikel*. Ta' min jinnota li ħafna lessemi m'għandhomx iperonimu u, agħar minn hekk, ġieli jkun diffiċli tgħid liema lessema hi l-iperonimu u liema hi l-iponimu, bħal fil-każ ta' *storbju* u *ħoss*. L-istorbju hu tip ta' ħoss jew il-ħoss tip ta' storbju?[55]

Bħala relazzjoni, l-iponimija timponi struttura ġerarkika fuq il-vokabolarju u fuq l-għelieqi lessikali fi ħdanu.[56] L-iponimija trid tinżamm distinta mill-'meronimija' jew ir-'relazzjoni sehem-sħiħ' li toħroġ f'eżempji bħal *sieq* : *ġisem*, *pum* : *bieb*, *stering* : *karozza*. Filwaqt li fil-każ ta' *ġobon* stajna ngħidu li hu tip ta' *ikel* jew li *warda* hi tip ta' *fjura*, fil-każ ta' *sieq*, ma jreġix jekk ngħidu li hi tip ta' *ġisem*, għaliex hija parti tal-ġisem. Saret ħafna diskussjoni fuq jekk il-meronimija hix relazzjoni tranżittiva bħall-iponimija jew le.[57] L-analiżi komponenzjali, li se nittrattaw fl-aħħar taqsima, tibda mill-arċilessema li hi simili ta' l-iperonimu.

Relazzjonijiet sintagmatiċi

F'kuntrast mat-teoriji mressqa minn Trier fl-għoxrinijiet tas-seklu 20, Porzig fassal l-idea ta' l-għelieqi semantiċi, *Bedeutungsfelder*, ibbażata fuq ir-relazzjonijiet ta' sens li hemm bejn koppji ta' lessemi marbuta ma' xulxin sintagmatikament. It-teorija ta' Porzig tqis is-sintagma mibnija minn żewġ elementi (jiġifieri 'kollokazzjoni' li tipikament hi komposta minn nom u verb jew nom u aġġettiv) f'relazzjoni li torbot iż-żewġ kostitwenti flimkien f'dik li hu sejjaħ relazzjoni ta' tifsir essenzjali (*wesenhafte Bedeutungsbeziehung*). In-natura ta' dawn ir-relazzjonijiet ifissirha hekk:

> *What does one bite with? With the teeth, of course. What does one lick with? With the tongue, obviously. What is it that barks? A dog. What does one fell? Trees. What is it that is blond? Human hair. The fact is here illustrated by means of a few examples is so banal that we are inclined to overlook it and above all to underestimate its importance.*[58]

Skond Crystal, dan il-kunċett ta' kollokazzjoni jiġbed l-attenzjoni tagħna fuq jekk lessema toqgħodx ħdejn oħra b'kumbinazzjoni jew b'regolarità li nistgħu nbassruha.[59] Fil-biċċa l-kbira tal-każi, lessema toqgħod ħdejn oħrajn skond l-għażliet tal-kelliem individwali: qabel jew wara lessema bħal *inħobb*, *tajjeb* jew *ħażin* tista' toqgħod kważi kull lessema oħra. Sekwenzi ta' din ix-xorta huma lkoll każi ta' kumbinazzjoni ħielsa għaliex, meta naraw lessema, magħha ma nistennewx li nsibu xi lessema oħra partikolari.

Għall-kuntrarju, kelliem nattiv matur juża *ħaddan il-fidi (Kattolika)* (u mhux *għannaq il-fidi*, anke jekk iż-żewġ verbi huma tant qrib fis-sens), *injoranza grassa* (u mhux *bravura grassa*), *agħma iżraq* (mhux *agħma ċelesti*), *bajda mitruħa*, *żamm id-dixxiplina*, u l-bqija. Dawn huma lkoll eżempji ta' kollokazzjoni għaliex, sa ċertu punt, lessema minnhom iġġib quddiem għajnejn il-kelliem il-lessema l-oħra. Kemm dan jiġri jiddependi mill-qawwa kollokazzjonali tal-lessemi in kwistjoni. B'dan il-mod, *ġelat tajjeb* nistgħu nsejħulha 'kollokazzjoni dgħajfa' għaliex ma' *tajjeb* setgħu qagħdu ħafna lessemi oħra, waqt li *xejn affattu* 'kollokazzjoni qawwija' għaliex ma' *affattu* tikkolloka *xejn* kważi b'mod eskluživ.

"You shall know a word by the company it keeps" jargumenta Firth.[60] *F'xogħol ieħor, jagħti din id-definizzjoni famuża: "Collocations of a given word are statements of the habitual or customary places of that word."*[61] *Fl-ambitu tal-lessikografija, Aquilina jgħid "I explain words not only in isolation as lexemes but*

also in collocation with other words, because with the meaning thereof supported, conditioned and borne out more specifically by the other words in juxtaposition with them." Fl-istess paġna jżid "The words of a language are situationally conditioned; hence the need for illustrating their meaning by a process of collocations through copious examples of words in movement in idiomatic usages."[62]

Issir distinzjoni bejn kollokazzjoni grammatikali u kollokazzjoni lessikali. L-ewwel waħda hi binja sintagmatika magħmula minn ras (verb, nom, aġġettiv) u prepożizzjoni (eż. *ħati ta', rikba fuq, mar ma', ferħan bi*), jew minn kelma li taqa' taħt klassi ta' kliem miftuħa u minn oħra li tagħmel ma' klassi magħluqa. It-tieni waħda hi binja sintagmatika b'żewġ elementi li tipikament ikunu nom, verb, aġġettiv jew avverb:

nom à aġġettiv	*inċident fatali, għira bażwija*
nom à verb	*il-ġelat inħall, is-serduq jidden*
verb à nom	*faqqgħet gwerra, għamel progess*
nom à nom	*grokk wiski, qatra ilma* [63]

Kull waħda miż-żewġ kategoriji, imbagħad, tista' terġa' tinqasam f'sottokategoriji.

Minn banda, insibu lessemi bħal *triq* li magħhom jistgħu jikkollokaw ħafna oħrajn (*watja, dejqa, imħarbta, prinċipali, dritta*).[64] Mill-banda l-oħra, xi lessemi jagħmluha biss ma' numru żgħir ta' lessemi oħra, tant li fejn naraw waħda donna nistennew lill-oħra; eżempju *ixheb* tikkolloka ma' *xagħar, daqna, suf* u xi ftit oħra, *miżż* tikkolloka l-aktar ma' *laħam*,[65] *most* ma' *nbid, ibblakka* ma' *żarbun* u *għajn, baqta* ma' *ħalib, baħar* u xi ftit oħra.[66] Hawnhekk qed nitkellmu dwar l-hekk imsejħa 'restrizzjonijiet kollokazzjonali'. Żewġ lessemi flimkien jistgħu jkunu kontradittorji (*ċirku kwadru*) jew anomali (*tuffieħa vjola*). Lessema tista' tintuża biss ma' grupp ta' lessemi li jkollhom xi komponenti semantiċi in komuni (*ħalliena*, 'miet', x'aktarx ma tintużax ma' annimali jew pjanti, imma ma' bnedmin; *ċlona* tintuża ma' persuni tas-sess femminili biss).[67] Xi lessemi jkollhom tendenza joqogħdu f'ambjent semantiku partikolari; pereżempju, *safa* hi assoċjata ma' diżgrazzji u esperjenzi koroh bħal *midrub, maqtul, misruq*.[68] Restrizzjoni sintattika fil-Malti nsibuha fil-binja komparattiva b'*iżjed/aktar/inqas* à aġġettiv inkella b'aġġettiv fis-suriet [v12v3] (*idjaq, eqreb, ifjen*) jew [v12v] (*oħla, aqwa, ogħla*) li warajha jrid ikollha *minn*.[69]

Sa ċertu punt, in-natura stess tad-dinja ta' madwarna tiġi riflessa fil-lingwa li nużaw.[70] B'hekk, hwejjeġ li jokkorru flimkien fiżikament għandek ċans akbar li jissemmew qrib xulxin. Minkejja kollox, fehma mifruxa mhux ħażin tqis il-kollokazzjoni aktar minn sempliċi kwistjoni ta' assoċjazzjoni ta' ideat; ma tistax tgħid liema kumbinazzjonijiet ta' kliem se jkollna mill-għarfien li għandna tad-dinja. L-*inbid*, per eżempju, ħafna drabi jidher safrani lewn id-deheb imma ngħidu li hu *abjad*. Hekk ukoll, il-ħalib huwa abjad (tant li ngħidu 'abjad ħalib') imma mhux soltu ngħidu *ħalib abjad*, bħalma ngħidu *krejon abjad*.

Meta lessema tintuża f'kollokazzjoni ma' numru ristrett ta' lessemi jew frażijiet, is-sens tagħhom ġieli jitlaħħam fil-lessema nfisha.[71] Hekk ġara, per eżempju, lil *saq* li, frott il-kollokazzjoni frekwenti ma' *karozza*, f'espressjonijiet bħal 'Inti ssuq?' u 'Saq mill-post sa l-iskola', id-diskors ikun qed isir dwar il-karozza u mhux, ngħidu aħna, dwar lessemi oħra li wkoll jikkollokaw miegħu bħal *rota*, *vapur*, *ajruplan*. F'dawn il-każi ta' l-aħħar, *saq* ikollu tifsira aktar ġenerali. Skond qawl Ċiniż, 'Min joqgħod ħdejn l-aħmar jiħmar, u min joqgħod ħdejn l-iswed jiswied'. Jekk kelma tikkolloka ma' kliem b'xi tifsira affettiva, jista' jkun li tieħu din l-istess tifsira affettiva anke meta titqiegħed ħdejn kliem li mhux soltu tikkolloka miegħu. Kelma li tagħmilha ma' "kumpanija ħażina" meta tintuża waħedha tista' tiġi tindika xi ħaġa negattiva.[72]

Mhux dejjem faċli tagħżel kollokazzjoni minn kumbinazzjonijiet oħra ta' kliem. Nesselhauf issemmi l-kriterju tas-sostituzzjoni li tkun restritta b'mod arbitrarju. Meta s-sostituzzjoni ta' l-elementi għandha restrizzjoni semantika (**xorob il-gazzetta*, **qara l-ħalib*, għaliex *xorob* jitlob nom bil-kwalità semantika ta' 'likwidu' u *qara* jitlob nom bil-kwalità semantika ta' 'li fih il-lingwa miktuba'), ikollna każ ta' kumbinazzjoni ħielsa. Għall-kuntrarju, meta s-sostituzzjoni ta' wieħed mill-elementi ma tistax issir minħabba l-konvenzjoni arbitrarja tal-lingwa (*ħadet idea*, *ħadet impressjoni*, imma mhux **ħadet fehma*), ikollna każ ta' kollokazzjoni.[73]

Il-kollokazzjoni hija aktar fissa mill-kumbinazzjoni ħielsa u anqas fissa mill-idjoma. Espressjonijiet bħal *għamel il-bsaten fir-roti*, *dahru mal-ħajt*, *rasu iebsa*, *ġibidlu sieqa*, *faħam miblul* insejħulhom idjomi. Definizzjoni tradizzjonali tgħid li l-idjoma hi espressjoni li t-tifsira tagħha ma nistgħux niddeduċuha mit-tifsiriet tal-partijiet tagħha.[74] L-espressjoni trid tkun fissa kemm grammatikalment u kemm lessikalment, tant li ma nistgħux inbiddlu kelma waħda minn idjoma bħal *għamel il-bsaten fir-roti* u nibqgħu bl-istess tifsira ta' 'xekkel u ostakola', imqar jekk is-sens tal-lessema li nintroduċu jkun qrib ħafna ta' dik li ndaħħlu. Espressjonijiet bħal *għamel iz-zkuk fir-roti*

jew *għamel il-bsaten mar-roti* jitilfu l-idjomatiċità tagħhom u, m'hemmx mod ieħor kif ninterpretawhom jekk mhux b'mod letterali.

Skond Cruse, biex tissejjaħ idjoma, espressjoni trid tkun (i) "lessikalment kumplessa, jiġifieri jrid ikun fiha aktar minn kostitwent lessikali wieħed" u (ii) "trid tkun kostitwent semantiku minimali wieħed."[75] Għalkemm tikkonsisti f'aktar minn kelma waħda, ikompli jargumenta, sa ċertu punt l-idjoma tixbah lill-kelma għaliex tipikament tiflaħ għall-interruzzjoni (eż. *ġie dahru, kif taqbad tgħid, mal-ħajt*) u l-partijiet tagħha xi kultant tista' tinbidlilhom l-ordni (eż. *ġibidhielha 'l oħtu sieqha*). Il-partijiet ta' xi idjomi jistgħu jġarrbu riformulazzjoni grammatikali, bħal fil-każ ta' *webbes rasu, ġbid is-saqajn*. B'dankollu, Cruse jikkonkludi li ma jixraqx li l-idjoma nqegħduha fl-istess keffa mal-kelma.

Hafna mill-idjomi huma omofoniċi ma' espressjonijiet oħra trasparenti fil-lingwa; *ras iebsa* u *faħam miblul*, ngħidu aħna, jaħbtu ma' espressjonijiet mhux-idjomatiċi li ma nsibuhomx elenkati fid-dizzjunarju. Meta jiġri dan, x'aktarx ngħidu li waħda għandha tifsira letterali u l-oħra tifsira idjomatika, metaforika, jew figurattiva.[76] L-idjoma għandha ħafna minn dik li nafuha bħala metafora mejta. Għalkemm il-biċċa l-kbira ta' l-idjomi, għall-bidu x'aktarx kienu metafori, Cruse jemmen li għandhom jinżammu mifruda minn xulxin.[77]

Relazzjoni sintagmatika li ma rċevietx l-attenzjoni ta' wisq studjużi hija dik li Crystal isejjaħ frażi lessikali.[78] Din tinvolvi sekwenzi ta' lessemi li qishom "prefabricated components used in building a house or a computer".[79] Jistgħu jkunu ta' tul differenti, bħal *mela darba waħda, sa fejn naf jien, mill-banda l-oħra*, jew kultant qishom formuli, bħal:

aktar ma x, *aktar* y	aktar ma *tiekol*, aktar *teħxien*
kemm x, *kif ukoll* y	kemm *ħuh*, kif ukoll *missieru*
x *tiela' u* x *nieżel*	*xoping* tiela' u *xoping* nieżel[80]
x *fejn* x	*tħares* fejn *tħares*.

Uħud minnhom, bħal *terġa' u tgħid, f'kelma waħda, biex tgħaxxaqha, ma nagħmlux mod*, huma frażijiet qosra li jaħdmu bħala lessema individwali, tant li l-ordni tagħhom ma tvarjax u ma jistgħux jiġu interrotti. Oħrajn jistgħu jservu biex jibnu l-qafas ta' sentenza sħiħa bħal *Mhux biss ..., imma wkoll / anke....* Dawn huma frażjiet li nużawhom il-ħin kollu, partikolarment f'konverżazzjoni għaliex jaqduna b'diversi modi. Bihom nesprimu qbil, indawru d-diskors, nintroduċu eżempju, u l-bqija.

L-analiżi komponenzjali

L-analiżi ta' Trier kellha n-nuqqas li toffri deskrizzjonijiet u definizzjonijiet informali u impreċiżi tas-sustanza ta' l-għelieqi. Bħala riżultat ta' dan, saru għadd ta' tentattivi biex il-lessemi ta' għalqa jiġu deskritti b'mod aktar preċiż. Fosthom kien hemm l-'analiżi komponenzjali'. Bħalma jikxef isimha stess, fiha, is-sens ta' lessema jiġi analizzat skond il-partijiet li jikkomponuha. It-tifsira ta' lessema niddefinuha b'elementi semantiċi aktar sempliċi u bażiċi, il-'komponenti semantiċi',[81] li Geeraerts isejħilhom "the elementary building-blocks of definitions."[82]

L-analiżi komponenzjali ilha tiġi diskussa fl-ambitu tal-filosofija għal żmien twil imma dan l-aħħar intużat fuq li ntużat mil-lingwisti. Dan il-metodu għandu mil-lessikografija tradizzjonali għaliex jiddefinixxi l-kunċetti b'mod analitiku billi jaqsamhom f'kunċetti aktar bażiċi,[83] u għandu mill-fonoloġija strutturali li rnexxielha tiddeskrivi l-inventarju tal-ħsejjes fil-lingwaġġi naturali permezz ta' numru ta' oppożizzjonijiet, bir-rappreżentazzjoni à/- (valur pożittiv u ieħor negattiv), li l-analiżi komponenzjali ssellfet biex tidentifika l-komponenti tagħha.

L-eżempju tipiku hu dak tal-kelmiet *tifel*, *tifla*, *raġel* u *mara*, li lkoll jiddenotaw bnedmin. Minnhom nistgħu nieħdu l-fattur komuni BNIEDEM.[84] Bl-istess mod, minn *tifel* u *raġel* nistgħu noħorġu l-fattur komuni (SESS) MASKILI, u minn *tifla* u *mara* l-fattur FEMMINILI. Wieħed mill-fatturi ta' *raġel* u *mara* huwa ADULT, f'kuntrast ma' *tifel* u *tifla* li m'għandhomx ADULT, jew li għandhom -ADULT.[85]

L-erbgħa li huma jistgħu jiġu rrappreżentati bħala ekwazzjoni matematika li fiha, numru bħal 30, jitqejjes fil-fatturi 2 x 3 x 5, u allura:

raġel	=	[àBNIEDEM]	x	[ÀMASKILI]	x	[àADULT]
mara	=	[àBNIEDEM]	x	[-MASKILI]	x	[àADULT]
tifel	=	[àBNIEDEM]	x	[ÀMASKILI]	x	[-ADULT]
tifla	=	[àBNIEDEM]	x	[-MASKILI]	x	[-ADULT] [86]

Fit-teorija, l-analiżi komponenzjali ssir b'komponenti li nassumu li huma universali, u tipprovdi mezz sistematiku u ekonomiku kif nirrappreżentaw ir-relazzjonijiet ta' sens. Iżda l-validità empirika ta' dan il-metodu kienet ikkontestata. Lyons juri kif komponent bħal ADULT jista' joħloq ċerti diffikultajiet. B'dan il-kategorizzar, propożizzjoni bħal 'Iż-żgħir m'għadux tifel, issa sar adult'

tiġi tidher anomala, u l-kriterji bijoloġiċi u kulturali ta' l-adultezza li huma aktar ovvji u relattivament aktar oġġettivi (bħal li tkun matur sesswalment, li jkollok l-età legali u l-indipendenza soċjali, ekonomika, eċċ.) ma jibqgħux rilevanti.[87]

L-analiżi komponenzjali ħabbtet wiċċha ma' oġġezzjonijiet f'dak li għandu x'jaqsam ma' l-istatus ontoloġiku tal-komponenti u ma' l-universalità tagħhom, meta wieħed iqis li hemm l-influwenza ta' fatturi kulturali u ġieli anke personali.[88] Lehrer issostni li f'każ ta' termini fi skala, bħal *iffriżat*, *kiesaħ*, *biered*, *fietel*, *sħun*, *ibaqbaq*, l-analiżi wkoll tkun waħda problematika.[89]

La dan il-metodu huwa difettuż teorikament u empirikament, mela għala ngħata tant attenzjoni? Hemm erba' raġunijiet skond Lehrer għala bosta lingwisti ħadmu bl-analiżi komponenzjali. Hu metodu li joffrilna: (i) il-potenzjalità li jkollna metalingwaġġ universali li jkun jista' jintuża biex niddefinixxu l-vokabolarju tal-lingwi kollha, (ii) għamla ta' pedament għal teorija tat-traduzzjoni, (iii) mezz deskrittiv għal-lessikografija komparattiva li jippermetti li jitqabblu għelieqi semantiċi f'lingwi differenti, u (iv) il-possibilità li jingħarfu mudelli fl-istruttura lessikali.[90] Lyons huwa tal-fehma li permezz ta' din l-analiżi saret ħafna riċerka siewja.[91]

Bosta ħarsu lejn l-analiżi komponenzjali bħala estensjoni tat-teorija ta' l-għelieqi semantiċi, jew tentattiv biex l-istess teorija titqiegħed fuq bażi teorika u metodoloġika aktar soda. Għalkemm l-għelieqi semantiċi u l-analiżi komponenzjali huma relatati mill-qrib ma' xulxin,[92] Lyons ifisser kif l-ebda wieħed mill-metodi ma jippresupponi lill-ieħor.[93] Rajna kif it-tifsir lessikali ġie deskritt permezz tat-teorija ta' l-għelieqi semantiċi u ta' l-analiżi komponenzjali, u ħallejna barra dik li l-lingwisti rawha bħala alternattiva għat-tieni metodu, l-użu ta' l-hekk imsejħa 'postulati tat-tifsir'.[94]

Geeraerts jiddefinixxi postulat tat-tifsir (jew assjoma semantika) bħala "a logical formula (in the form of a universally quantified expression) that captures the semantic relations between predicates."[95] Il-vantaġġ tagħhom, meta mqabbla ma' verżjoni standard ta' l-analiżi komponenzjali, huwa li s-sens tal-lessema ma jridx jiġi skompost b'mod eżawrjenti f'numru ta' komponenti universali.[96] Lyons isostni li, għalkemm huma ppreżentati bħala triqat differenti li jwasslu għat-tifsir lessikali, it-tliet metodi (i.e. l-għelieqi semantiċi, l-analiżi komponenzjali u l-postulat tat-tifsir) "fil-prinċipju m'humiex inkompatibbli".[97]

Noti

1 Dan ix-xogħol deher għall-ewwel darba b'xi bidliet żgħar f'Michael Spagnol, "Muftieħ għall-Vokabolarju Malti," teżi tal-B.A. (Unuri), U ta' Malta, 2006.

2 Għal diskussjoni dwar l-ambigwità tat-terminu u d-definizzjoni formali li permezz tagħha nsibu tarf din il-kobba mħabbla, ara Spagnol, Kap.2.

3 Tzvetan Todorov, *Symbolism and Interpretation* (Londra: Routledge u Kegan Paul, 1983) 10.

4 David Crystal, *The Cambridge Encyclopedia of the English Language*, it-2ni ed. (Ruma: Cambridge University Press, 2003) 156.

5 John Lyons, *Introduction to Theoretical Linguistics* (Cambridge: Cambridge University Press, 1968) 59. B'intelliġenza jirrimarka li l-istabilità fiżika tal-materjal għandha ċerta importanza għaliex pedini magħmulin mis-silġ ma jservux wisq jekk il-logħba tintlagħab f'kamra sħuna.

6 F.R. Palmer, *Semantics*, it-2ni ed. (Londra: Cambridge University Press, 1981) 67.

7 Lyons, *Introduction to Theoretical Libguistics*, 59.

8 John Lyons, *Semantics*, 2 vol. (Londra u New York: Cambridge University Press, 1977) 251, 525.

9 F'kapitlu 5 tal-*Cours de Linguistique Générale*, 1922, hekk kif jagħtiha Alfio Gliozzo, "Ruolo dei campi semantici nella struttura di un lessico computazionale: utilizzo per la disambiguazione automatica di senso," teżi tal-B.A., U ta' Bolonja, 2001, 31.

10 Lyons, *Semantics*, 268.

11 Ara, ngħidu aħna, Oliver Friggieri, *Dizzjunarju ta' Termini Letterarji* (Malta: PEG, 2000) 280.

12 Kif qalbuh Robert Sammut u John Zerafa, "It-Tagħlim tal-Vokabularju Permezz ta' Damma ta' Sinonimi," teżi tal-B.Ed. (Unuri), U ta' Malta, 1998, 18.

13 Dirk Geeraets, "Lexical Field," ed. Ronald E. Asher, *The Encyclopedia of Language and Linguistics 4*, (Oxford: Pergamon Press, 1994).

14 B'għalqa konċettwali nifhmu t-totalità ta' kunċetti li tkopri għalqa partikolari. Mela, jekk nieħdu l-eżempju klassiku tal-kuluri fil-lingwa, il-ġabra sħiħa ta' l-għarfien li għandna tal-kunċetti tal-kuluri jiffurmaw l-għalqa kunċettwali tal-kuluri. Il-kunċetti, mill-banda l-oħra, nidentifikawhom b'lessemi.

15 Lyons, *Semantics*, 268.

16 Adrienne Lehrer, *Semantic Fields and Lexical Structure* (Amsterdam u Londra: North-Holland, 1974) 15.

17 Lyons, *Semantics*, 250. Huwa jgħid li din il-viżjoni aktarx taf il-bidu tagħha fl-ideat żviluppati minn Herder fit-tieni nofs tas-seklu 18 u minn Humboldt fl-ewwel nofs tas-seklu 19.

18 Lehrer 1.

19 Eve V. Clark, *The Lexicon in Acquisiton* (Cambridge: Cambridge University Press, 1993) 9.

20 Ikkowtata f'Lyons, *Semantics*, 253 u fi Gliozzo 111.

21 Geeraerts 2145.

22 Lehrer 17.

23 Din il-karatteristika li l-lessemi jieħdu deskrizzjoni u mhux oħra fl-istess waqt Palmer, 69, isejħilha l-"inkompatibilità" tal-kliem.

24 Dwar ix-xbieha tal-mużajk, ara Gliozzo, 123-24.

25 Vojt lessikali huwa dak li l-istrutturalisti metaforikament jiddeskrivu bħala "*hole in the pattern*"; in-nuqqas ta' lessema f'post partikolari fl-istruttura ta' għalqa lessikali. Lehrer, Kap.5, tittratta fit-tul il-vojt lessikali fonoloġiku, morfoloġiku, sintattiku, u semantiku. Iżid magħha Lyons, *Semantics*, 301-5.

26 Geeraerts 2146.

27 Lehrer 10, tosserva li l-lessemi fi ħdan għalqa partikolari m'għandhomx l-istess status u titkellem fuq skala, mil-lessemi li l-aktar jiddeterminaw il-kuntrasti semantiċi ewlenin f'għalqa (il-bażiċi) sa l-anqas (il-periferiċi).

28 Brent Berlin u Paul Kay, *Basic Colour Terms: Their Universality and Evolution* (Berkeley u Los Angeles: University of California Press, 1969) 6–7.

29 Palmer 70.

30 Għal Eugene A. Nida, *Componential Analysis of Meaning: an intoduction to semantic structures* (Pariġi: Mouton, 1975) 189–93, il-problemi ewlenin huma sitta: kif tirrelata l-lessemi mnissla mat-tifsira bażi tagħhom, kif tittratta d-differenzi inflettivi, kif jidħlu l-lessemi polisemiċi, kif timxi meta għalqa partikolari ma jkollhiex "arċilessema" li tkopri t-termini, kif tirrappreżenta l-klassifikar fi struttura (bidimensjonali jew tridimensjonali), u kif tagħraf il-konfini ta' bejn għalqa u oħra.

31 R.R.K Hartmann u Gregory James, *Dictionary of Lexicography*, (New York: Routledge, 1998) 83.

32 Geeraerts 2146.

33 Lyons, *Semantics*, 264.

34 Lyons, *Semantics*, 266-67.

35 John Lyons, *Linguistic Semantics. An Introduction* (Cambridge: Cambridge University Press, 1995) 103-4.

36 Lyons, *Semantics*, 267.

37 Għal trattament aktar komprensiv tat-teorija ta' l-għelieqi semantiċi, ara, ngħidu aħna, Lehrer, Lyons, *Semantics*, Kap. 8, u Gliozzo, Kap.2. Ara wkoll Spagnol għal analiżi ta' żewġ għelieqi semantiċi fil-Malti, waħda tat-temp, l-oħra tal-partijiet tal-ġisem.

38 Huma magħrufa wkoll bħala 'relazzjonijiet semantiċi' jew 'relazzjonijiet lessikali'.

39 Ara Spagnol 26-7 għal diskussjoni qasira dwarhom.

40 Lyons, *Linguistic Semantics*, 60.

41 Is-sinonimija assoluta ġieli tkun ikkwalifikata b'aġġettivi oħra bħal 'reali', 'totali' u 'integrali'. Friggieri, 726, juża 'proprja'. John Lyons, *Language and Linguistics. An Introduction* (Londra: Cambrige University Press, 1981) 148-89, jiddistingwi bejn "*absolute*" u "*complete synonymy*" in kwantu t-tieni waħda hija ristretta mill-kuntest u b'hekk issibha aktar mill-oħra.

42 Louis Couturat, *Opuscules et fragments inédits de Leibniz* (1903) kif jagħtiha Gliozzo, 2001, 34.

43 Lyons, *Linguistic Semantics*, 61.

44 Lyons, *Linguistic Semantics*, 63-5.

45 Stephen Ullmann, *Semantics. An introduction to the science of meaning* (Oxford: Basil Blackwell, 1962) Kap. 6.

46 Friggieri 726.

47 Ullmann 141-42.

48 D.A. Cruse, *Lexical Semantics*, (Cambridge u New York: Cambridge University Press, 1986) 197.

49 Lyons, *Introduction to Theoretical Linguistics*, 463-64.

50 L-argumentazzjoni se tinbena l-aktar minn fuq Lyons, *Semantics*, Kap. 9, u Cruse, Kap. 9-11.

51 Il-kunċett tal-gradabilità japplika għal opposti bħal *kbir* : *żgħir* li jistgħu jitqiegħdu f'paragun; ħaġa tista' tkun *kbira ħafna* jew *pjuttost żgħira* għal ħdejn xi ħaġa oħra, inkella tista' tkun *akbar* jew *iżgħar* minn xi ħaġa oħra. Opposti bħal *missier* : *omm* m'humiex gradabbli għax normalment ma ngħidux li persuna hija *aktar omm* minn oħra jew li xi ħadd hu *missier ħafna*. Ara Lyons, *Semantics*, 271-73.

52 Dawn kienu l-erba' karatteristiċi li Cruse, 204, jgħid li għandhom l-antonimi. Fil-paġni ta' wara, 205-14, jagħraf numru ta' sottokategoriji fi ħdan l-antonimija nfisha.

53 Kull waħda minn dawn l-erbgħa Lyons, *Semantics*, 282-86, jaraha f'oppożizzjoni ortogonali (i.e. b'mod perpendikolari) ma' tnejn oħra, eżempju l-lvant hu oppost

għat-tramuntana u n-nofsinhar, u lkoll kemm huma qegħdin f'oppożizzjoni antipodali ma' xulxin; fi kliem ieħor, it-tramuntana hu oppost għan-nofsinhar u l-lvant għall-punent.

54 Giuseppe Pittàno, *Sinonimi e Contrari*, it-2ni ed. (Bolonja: Zanichelli, 1997) 4.

55 Crystal 166.

56 Din tissejjaħ 'tassonomija'. Għal diskussjoni dwarha, ara Cruse, Kap. 6.

57 Ara Lyons, *Semantics*, 312-17.

58 F'*Das Wunder der Sprache*, 1950, kif tidher f'Lyons, *Semantics*, 261.

59 Crystal 162.

60 J.R. Firth, *Papers in Linguistics, 1934-1951* (Londra: Oxford University Press, 1957).

61 J.R. Firth, "A Synopsis of Linguistic Theory 1930–1955," ed. F.R. Palmer, *Selected Papers of J. R. Firth 1952–59* (Londra: Longman, 1968).

62 Joseph Aquilina, "The Problems of Maltese Lexicography," *offprint* mill-*Oriental Studies,* ed. R.Y. Ebied u M.J.L. Young (Leiden: Brill, 1980) 159-71, 166.

63 Għal analiżi ta' għadd ġmielu ta' kollokazzjonijiet li jduru madwar nomi mill-għalqa semantika tat-temp u tal-partijiet tal-ġisem, ara Spagnol Kap. 5 u 6.

64 Lessema bħal *triq* li titqiegħed fiċ-ċentru ta' analiżi ta' kollokazzjonijiet nistgħu nsejħulha ż-'żokra'.

65 Dawn iż-żewġ eżempji jagħtihom George Doublesin, "Aspects of Maltese Semantics," teżi ta' l-M.A., U ta' Malta, 1980, 14.

66 Meta wieħed mill-koppja li tifforma kollokazzjoni jqanqal b'mod qawwi (jew, ġieli, unikament) lill-element l-ieħor, ma nistgħux ngħidu li t-tnejn huma reċiproċi. Għalkemm *most* tikkolloka kważi biss ma' *nbid*, l-istess ma japplikax għal *nbid*.

67 Joseph Aquilina, *Maltese-English Dictionary*, vol. 1 (Malta, Midsea Books, 1987) 185.

68 Huwa interessanti li l-aġġettiv *kbir* jikkolloka ma' ħafna mill-grupp semantiku li jesprimi kwantità u daqs bħal *ammont*, *somma*, *numru*, *għadd*, *biċċa*, *parti*, u l-istess *kwantità* u *daqs*.

69 Dwar tipi differenti ta' restrizzjonijiet, ara Lehrer, Kap.9, u D. J. Allerton, "Three (or Four) Levels of Word Cooccurrence Restriction," f'*Lingua* 63 (1984) 17-40.

70 John Sinclair, *Corpus, Concordance, Collocation* (Oxford: Oxford University Press, 1991) 110.

71 Lyons, *Semantics*, 266.

72 Crystal 163, jitkellem ukoll dwar il-'kollokazzjoni kreattiva' li jiddefiniha

bħala "*a deliberate breaking of collocational conventions*". Issir għall-effett ta' komiċità (*merħla gwardjani lokali*) kif ukoll għal skop ta' defamiljarizzazzjoni fil-letteratura (eż. il-poeżija *Ħamra w Kaħla* ta' Mario Azzopardi, *Monokordi Poeżiji 1979-1984* (Malta: PEG, 1984) fil-qasam ġurnalistiku, pubbliċitarju u l-bqija.

73 Nadja Nesselhauf, "The use of collocations by advanced learners of English and some implications for teaching," f'*Applied Linguistics*, 24: 2 (2003) 225.

74 Ara, ngħidu aħna, Cruse 37, Crystal 163, u Lehrer, 184.

75 Cruse 24-5, ilaqqam 'kostitwent semantiku' lil dak il-kostitwent ta' sentenza mgħobbi b'tifsira li, meta jingħaqad mat-tifsiriet tal-kostitwenti l-oħra, jagħti t-tifsira globali tas-sentenza. Kostitwent semantiku li ma jistax jinqasam f'aktar kostitwenti elementari jsejjaħlu 'kostitwent semantiku minimali'.

76 Lyons, *Language and Linguistics*, 145.

77 Cruse 41-45.

78 Crystal 163. Ġieli ssejħu '*sentence stems*', '*composite forms*' u '*institutionalised expressions*'.

79 Crystal 163.

80 Waqt li l-elementi stabbli fil-frażijiet lessikali l-oħra ma jiġux inflessi, f'dan l-eżempju *tiela'* u *nieżel* jinbidlu skond il-ġens u l-għadd tal-lessemi introdotti, eż. *kaċċa tielgħa u kaċċa nieżla*, *karozzi telgħin u karozzi nieżlin*.

81 Fil-letteratura tal-lingwistika bl-Ingliż jissejħu b'modi differenti; daqqa '*semantic components*', daqqa '*semantic features*'. Ġieli jissejħu '*semantic primitives*' minħabba li huma (intwittivament) primittivi, għaliex huma aktar bażiċi mill-kunċetti li jiddefinixxu.

82 Dirk Geeraerts, "Semantic Primitives," ed. Ronald E. Asher *The Encyclopedia of Language and Linguistics 7*, (Oxford: Pergamon Press, 1994).

83 F'ċertu sens, tgħid Lehrer, 46, definizzjoni tad-dizzjunarju qisha analiżi komponenzjali informali. Kull biċċa mid-definizzjoni hija komponent, imma l-biċċiet m'humiex organizzati sistematikament. Aktar minn hekk, il-metalingwaġġ użat fil-komponenti huwa l-istess lingwa li l-kliem tagħha qed jiġi ddefinit; u għalhekk l-aspett ċirkolari tad-dizzjunarju jerġa' jidher fihom.

84 B'konvenzjoni tipografika, nużaw ittri kapitali żgħar u parentesi kwadri biex nirreferu għall-allegati komponenti universali li minnhom hu mibni s-sens ta' espressjonijiet f'lingwaġġi naturali partikolari. Dawn il-kunċetti universali jistgħu jkunu lessikalizzati f'lingwa partikolari jew le.

85 Hekk kif il-komponent ADULT hu kkumplimentat minn -ADULT, hekk ukoll il-komponenti MASKILI u FEMMINILI jikkumplimentaw lil xulxin. Iżda xejn mhu

faċli nagħżlu liema wieħed minnhom hu l-aktar bażiku (fin-natura jew fil-kultura) u li minnu jifforma l-ieħor f'din is-sistema ta' negazzjoni. Fil-vokabolarju Malti, normalment il-MASKILI hu ttrattat bħala l-aktar ġenerali u f'ċertu sens l-aktar bażiku. Din l-assunzjoni qed tiġi riflessa fl-għażla stess ta' BNIEDEM u ADULT. Ma ntgħażlux BNIEDMA u ADULTA għaliex, bħalma għax-xadini aktarx nużaw rappreżentant femminili (*ix-xadina annimal sufi*) u għall-klieb aktarx nużaw rappreżentant maskili (*il-kelb l-akbar ħabib tal-bniedem*), hekk ukoll, f'ħafna każi, għall-bnedmin u għall-adulti nużaw rappreżentant maskili (*il-bniedem minn dejjem jadura 'l-allat*; *minn adult tistenna ċerta mġiba*) bħala l-forma 'mhux-immarkata'. Ara Lyons, *Semantics*, 305-11.

86 Nida 64-67, isemmi erba' proċeduri lingwistiċi użati fl-analiżi komponenzjali; jiġifieri, billi tirreferi għal xi ħaġa b'isimha, bil-parafrażi (ziju: *ħu missieri* jew *ħu ommi*), bid-definizzjoni bħala għamla speċjalizzata ta' parafrażi (ziju: *ħu l-missier/l-omm jew ir-raġel ta' zija*) u bil-klassifikazzjoni (tiġbor flimkien l-unitajiet li għandhom komponenti in komuni, tifred kull unità li hi distinta minn oħra, u tiddetermina r-raġunijiet għal din ix-xorta ta' ggruppar).

87 Lyons, *Linguistic Semantics*, 115.

88 Adrienne Lehrer, "Componential Analysis," ed. William Bright, *International Encyclopedia of Linguistics 1* (New York: Oxford University Press, 1992) 285, turi kif l-affarijiet jiġu interpretati b'modi differenti bl-eżempju taċ-ċikwejra: min għandu ġardina jqisha ħaxixa ħażina, mentri min ikabbarha għall-insalata jħares lejha bħala waħda mill-ħxejjex.

89 Lehrer, *Componential Analysis*, 285.

90 Lehrer, *Componential Analysis*, 285..

91 Lyons, *Linguistic Semantics*, 116.

92 Fis-SL, l-analiżi komponenzjali hija doppjament strutturalista għaliex tiddefinixxi t-tifsir tal-kliem f'termini ta' strutturi relazzjonali (i) esterni u inter-lessikali (ċoè l-għelieqi semantiċi) u (ii) interni u intra-lessikali (ara Lyons, *Linguistic Semantics*, 107).

93 Għal diskussjoni itwal fuq l-analiżi komponenzjali, ara Lehrer, *Semantic Fields and Lexical Structure*, Kap. 3, u Lyons, *Semantics*, 317-35.

94 Dwar il-postulati tat-tifsir, ara fost l-oħrajn, Dirk Geeraerts, "Meaning Postulates," ed. Ronald E. Asher, *The Encyclopedia of Language and Linguistics 5* (Oxford: Pergamon Press, 1994).

95 Dirk Geeraerts, "Meaning Postulates," ed. Ronald E. Asher, *The Encyclopedia of Language and Linguistics 5* (Oxford: Pergamon Press, 1994).

96 Lyons, *Linguistic Semantics*, 126.

97 Lyons, *Linguistic Semantics*, 103.